

Geopolitiek en economische kwetsbaarheid

■ Peter van Bergeijk
Frans-Paul van der Putten
Jan Rood
Minke Meijnders¹
Instituut Clingendael

Nederland is op verschillende manieren sterk geïntegreerd in het wereldeconomisch bestel en voor zijn economisch welzijn daarom sterk afhankelijk van de internationale omgeving. Binnen deze internationale omgeving zijn, zo laat de Clingendael Monitor *Een wereld zonder orde?* zien, twee belangrijke trends zichtbaar, namelijk een verdere verschuiving van de mondiale machtsverhoudingen en de oplopende spanningen tussen de grote mogendheden. In een nieuw verschenen studie van Clingendael, die als onderdeel van de Monitor 2015 verschijnt, wordt ingegaan op de vraag, wat het potentiële effect is van deze geopolitieke factoren op de economische kwetsbaarheid van Nederland.²

In de studie wordt deze vraag vanuit drie verschillende invalshoeken bekeken.

Een *eerste* invalshoek is het gebruik van economische invloed als *politiek drukmiddel*, direct via sancties dan wel indirect via dreigementen of manipulatie. Het huidige conflict met Rusland is een voorbeeld van de inzet van economische sancties door een voor Nederland relevante handelspartij.

In het verlengde hiervan ligt de kwetsbaarheid voor het door andere landen gevoerde *strategisch-economisch beleid*. Daarvan is sprake als staten in het economisch verkeer ingrijpen om markten of grondstoffen veilig te stellen om zo hun eigen kwetsbaarheid te verminderen. Het kan daarbij ook gaan om overnames, spionage, of andere instrumenten waarmee staten proberen strategische kennis te verwerven of invloed te krijgen op belangrijke maatschappelijke en economische infrastructuur.

Als *derde* zijn er de mogelijk negatieve gevolgen van *regionale instabiliteit* in gebieden die voor Nederland economisch gezien belangrijk zijn, bijvoorbeeld voor de aanvoer van grondstoffen en energie.

Wat kan gezien vanuit deze drie invalshoeken gezegd worden over het potentiële effect van het proces van *mondiale machtsverschuiving*, waarbij hoe dan ook het Westen en Japan minder invloedrijk worden ten opzichte van de niet-westerse wereld?

Als *eerste* geopolitieke factor zal het effect hiervan groot zijn voor wat betreft schadelijke effecten van het strategisch-economisch beleid van andere staten. De grotere internationale invloed van landen waar de overheid vaker en dieper economisch ingrijpt dan gebruikelijk is in westerse economieën, heeft een structureel effect op internationale concurrentieverhoudingen en de toegang tot markten, kapitaal, technologie en grondstoffen. Een specifieke potentiële bedreiging is er in het bijzonder op het terrein van (cyber-)spionage.

De mondiale machtsverschuiving is ook relevant voor de overige twee dimensies van economische kwetsbaarheid. Wat betreft het risico dat Nederland een (direct) doelwit wordt van economische sancties kan worden geconstateerd dat dit beperkt is waar het om sancties vanuit westerse actoren gaat. Naarmate niet-westerse actoren economisch en diplomatiek invloedrijker worden, neemt de kans toe dat Nederland om geopolitieke, religieuze of ideologische (bijvoorbeeld mensenrechten-gerelateerde) redenen te maken krijgt met (dreigingen van) sancties. In geval van de afhankelijkheid van Nederland van instabiele regio's geldt dat de verschuiving van het zwaartepunt van de wereldeconomie naar Azië betekent dat de Nederlandse economie gevoeliger wordt voor een regionale crisis in dat deel van de wereld.

¹ Frans-Paul van der Putten, Jan Rood en Minke Meijnders zijn als onderzoekers verbonden aan Instituut Clingendael. Peter van Bergeijk is hoogleraar Internationale Economie en Macro-economie en is lid van het Analistennetwerk Nationale Veiligheid.

² Deze verdiepingstudie vormt samen met het overzichtsrapport "Een wereld zonder orde?" en de verdiepingstudie "Afschrikking als veiligheidsconcept tegen niet-traditionele dreigingen" de Clingendael Monitor 2015. De Clingendael Monitor wordt jaarlijks op de website van het instituut gepubliceerd als onderdeel van de Strategische Monitor van de Nederlandse overheid: http://www.clingendael.nl/pub/2015/clingendael_monitor_2015/

De tweede geopolitieke factor betreft de toename in spanningen tussen grote mogendheden, vooral tussen Rusland en de EU/VS en tussen China en de VS/Japan. De potentiële uitwerking van deze factor is het grootst waar het gaat om de toepassing van economische sancties. In het geval van de spanningen tussen Rusland en de EU/VS komen deze nu al tot uiting in wederzijdse sancties. Nederland is hier als EU-lidstaat direct bij betrokken, maar het kan ook indirect de gevolgen ondervinden van bijvoorbeeld een eventuele aanscherping van Amerikaanse sancties tegen Rusland.

Een verdere toename in spanningen tussen grote mogendheden kan ook leiden tot een versterking van strategisch-economisch optreden door grote landen. Wanneer het internationale wantrouwen groeit en multilaterale samenwerking moeizamer verloopt, stimuleert dit vooral grote landen om door middel van overheidsingrijpen de concurrentiepositie van strategische ondernemingen en de toegang tot grondstoffen, markten, technologie en kapitaal veilig te stellen. Voor kleinere landen als Nederland zijn de mogelijkheden om de economische kwetsbaarheid te verkleinen, beperkt. Eenzijdig optreden is veelal geen realistische optie.

Ten slotte zijn spanningen tussen grote mogendheden ook van invloed op de derde dimensie van economische kwetsbaarheid: de afhankelijkheid van instabiele regio's, waarbij wordt aangetekend dat in de EU omringende regio's, in het bijzonder het MENA-gebied, sprake zal zijn van voorsnog blijvende en mogelijke toenemende spanningen en instabiliteit. In Oost-Europa en Oost-Azië is het effect hiervan direct, omdat instabiliteit in deze regio's direct voortkomt uit verslechterende verhoudingen tussen de grote

mogendheden onderling. In het Midden-Oosten en delen van Afrika is de werking veeleer indirect: als gevolg van botsende belangen en onderling wantrouwen zijn de grote mogendheden niet in staat om tot een gezamenlijke aanpak te komen voor deze regionale crises.

Concluderend kan gesteld worden dat de potentiële schadelijke effecten van geopolitieke ontwikkelingen en gebeurtenissen voor de Nederlandse economie aanzienlijk zijn. Tegelijkertijd moet gewaakt worden voor te alarmistische conclusies. Of en in welke mate daadwerkelijk sprake zal zijn van economische kwetsbaarheid zal primair bepaald worden door de verdere ontwikkeling van de mondiale verhoudingen, in het bijzonder de betrekkingen tussen de grote mogendheden. Nemen in die relaties de spanningen toe met moeizamer internationale samenwerking tot gevolg, dan neemt ook het risico van kwetsbaarheid toe. Daartegenover staat echter dat het huidige wereldbestel financieel en economisch gekenmerkt door een hoge mate van onderlinge verwevenheid, die matigend kan werken.

Deze studie laat daarnaast zien dat het potentiële schadelijke effect van geopolitieke ontwikkelingen mede afhangt van de economische weerbaarheid van Nederland. Deze weerbaarheid kan op verschillende manieren worden versterkt, namelijk door risicospreiding (diversificatie), risicoreductie, het beperken van de directe invloed van negatieve externe schokken of door het kunnen nemen van geloofwaardige economische tegenmaatregelen. Wil Nederland zijn economische weerbaarheid effectief versterken, dan zal het deze maatregelen vooral in multilateraal verband moeten nemen.

